

УДК 339.5

DOI: 10.31359/2312-3427-2020-3-264

Л.М. Лиськова, канд. екон. наук, доцент

luskoval@ukr.net

0000-0001-6304-7445

**Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана**

Ю.Л. Филимонов, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

У статті досліджено ключові тенденції розвитку торговельної інтеграції в умовах COVID-19. Проаналізовано структуру та динаміку укладання регіональних торговельних угод, як одного з індикаторів розвитку міжнародних торговельно-інтеграційних процесів. Визначено ступінь відкритості економік та його динаміку. Виявлено кількість обмежувальних та лібералізуючих заходів торговельної політики, які країни здійснювали під час пандемії COVID-19. Досліджено, як пандемія вплинула на зміну торговельної політики в межах існуючих інтеграційних об'єднань та деяких країн світу (на прикладі АСЕАН, ЄС, країн Близького Сходу та Північної Африки, Китаю, Колумбії та Білорусії). Визначено вплив пандемії на міжнародну торгівлю. Здійснено прогноз деяких ключових індикаторів розвитку торговельної інтеграції в епоху пост COVID-19.

***Ключові слова:** торговельна інтеграція, регіональні торговельні угоди; пандемія COVID-19 та міжнародна торгівля, ступінь відкритості економік.*

Постановка проблеми. Наслідки пандемії COVID-19, а саме закриття кордонів, припинення міждержавного транспортного сполучення, різке падіння обсягів світового експорту (зокрема послуг), викликали серйозні дискусії щодо подальшої лібералізації міжнародної торгівлі та глобалізації. Більшість держав були вимушені вводити протекціоністські заходи, навіть у межах деяких інтеграційних об'єднань, наприклад, з метою забезпечення національної продовольчої безпеки тощо. Однак,

поряд з тим, є країни, які навпаки в торговельній інтеграції вбачають порятунок від рецесії спричиненої пандемією COVID-19. У цьому контексті визначення динаміки розвитку торговельної інтеграції набуває значної актуальності.

Аналіз останніх досліджень. У своїх працях Дж. Бхагваті, А. Панагаріа [1] зосереджують увагу на формуванні регіональних інтеграційних об'єднань, а також на порівнянні цілей та переваг від регіональних торговельних угод та багатосторонніх відносин. С. Білал у своїх дослідженнях визначає вплив регіональних торговельних угод на здійснення протекціоністських заходів [2], Р. Holden зосереджує свою увагу на визначенні впливу пандемії COVID-19 на регіональну та глобальну торгівлю. Великий внесок у дослідження питання впливу пандемії COVID-19 на глобальну торгівлю та інтеграційні об'єднання здійснили такі міжнародні організації, як Світовий Банк, Світова організація торгівлі, Міжнародний центр торгівлі тощо. Серед вітчизняних науковців дослідженнями інтеграційних процесів займаються Д. Лук'яненко [13], Т. Циганкова [14], В. Чужиков [15], Т. Гордеєва [12].

Мета статті полягає у визначенні впливу пандемії covid-19 на динаміку розвитку торговельної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1990–х рр. відбувається динамізація торговельно-інтеграційних процесів, що виявляється у поступовому зростанні як двосторонніх, так і багатосторонніх торговельних угод. До 2000 р. середня кількість угод на рік складала близько трьох, починаючи з 2000 р. до 2019 р. – їх кількість сягнула майже дев'ятнадцяти. Найбільша кількість укладених регіональних торговельних угод припала, як не дивно, на 2009 рік – 37 угод, після – спостерігається поступове падіння (рис.1).

Варто відмітити, що більшість угод були укладені в межах інтеграційних процесів, що відбувались і відбуваються у Європейському регіоні, а починаючи з 2000-х рр. і за рахунок їх активізації у Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Наразі, наприклад, в Європейському регіоні укладено 147 діючих регіональних торговельних угод, у Східній Азії та Західній Азії – 122, тоді як у Південній та Північній Америці – 119.

Щодо структури РТУ, то кількість угод щодо створення або приєднання до митного союзу, складає – 30, угод про створення або приєднання до економічного союзу – 158; угод про створення зони вільної торгівлі – 269; угод про створення зони преференційної торгівлі – 24 [11]. Відповідно, можна констатувати, що найпоширенішою формою

інтеграційних процесів є формування зон вільної торгівлі, як невід’ємна складова торговельної інтеграції.

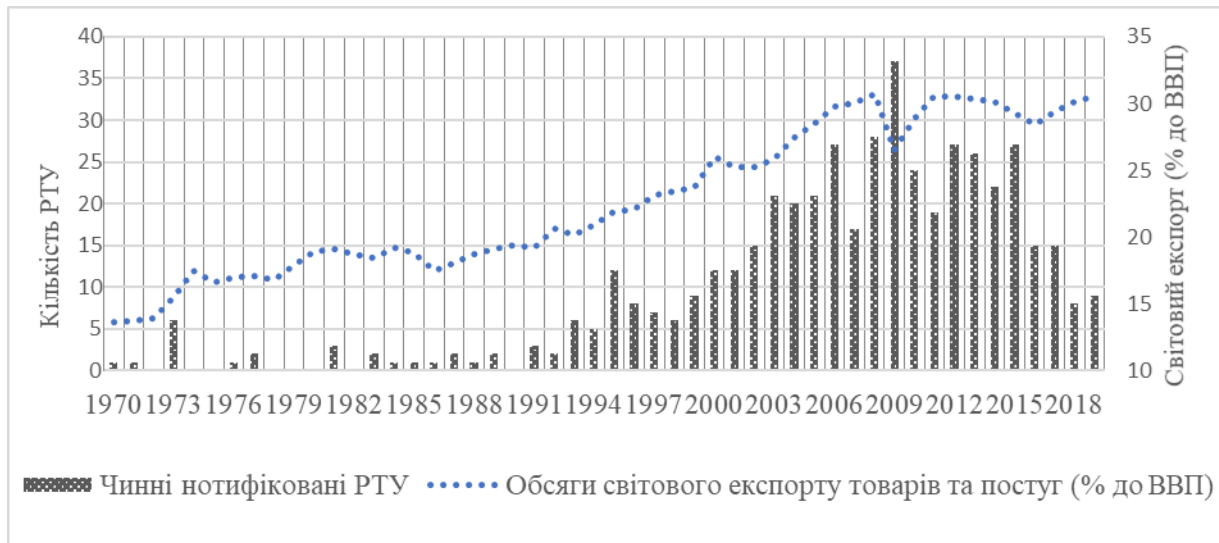

Рис. 1. Світова динаміка торговельно-інтеграційних процесів, 1990-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [11, 4, 6].

Також, одним із важливих параметрів оцінювання міжнародної торговельної інтеграції є ступінь відкритості економіки, який згідно з рекомендаціями Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначається як відношення зовнішньоторговельного обігу країн до обсягу внутрішнього валового продукту (ВВП). Зазначений показник характеризує не лише важливість міжнародної торгівлі для економіки держави, але й відображає ступінь її відкритості.

Таким чином, як видно на рис.1, починаючи з 1970 р. поряд зі зростанням кількості укладених регіональних торговельних угод, планомірно зростає і ступінь відкритості економік країн світу. Закономірне виключення становить період фінансово-економічних криз (наприклад 2008-2009 рр., падіння світового експорту товарів та послуг у 2015-2016 рр. тощо).

Нині, новим викликом стала світова пандемія COVID-19, яка на ряду з торговельною війною між найбільшими економіками світу (Китаєм та США), виходом Великобританії з ЄС (Brexit) поставила під загрозу один з основних постулатів глобального неолібералізму (тенденція применшувати роль держави в економіці, одночасно сприяючи постійно інтегрованій світовій економіці, що базується на правових рамках вільного ринкового капіталізму) [10].

Широко розповсюджене закриття кордонів, обмеження подорожей тощо, які економіки здійснили на початку пандемії, щоб уповільнити глобальну епідемію, порушили виробничу діяльність з довгостроковими економічними наслідками.

Транскордонні ланцюги постачання та глобальні ланцюги доданої вартості були порушені і відбулося значне зменшення попиту на товари та послуги. Підприємства були вимушені скорочувати заробітну плату співробітникам або звільняти їх. Це, відповідно, призведе до стрімкого зростання безробіття, падіння світового ВВП, та міжнародної торгівлі у 2020 році. Згідно з прогнозами світового банку наслідком пандемії COVID-19 може стати найбільша рецесія з часів Великої депресії (1929-1933 рр.). Світовий ВВП може скоротитись на 5,2% у 2020 році

Не дивно, що цей серйозний глобальний зрив призводить до зменшення торгівлі на місцевому, регіональному та глобальному рівнях, оскільки ланцюги поставок порушуються, виробництво скорочується, а інші специфічні для країни проблеми, такі як розгортання прикордонних пунктів через суворі процедури тестування на коронавірус, посилюють шок. Згідно з прогнозами Світового банку обсяги світового експорту у 2020 р. скоротяться на 7%-9%. Згідно з прогнозами СОТ – скорочення відбудеться на 9,2%, однак у 2021 р. згідно позитивних прогнозів, планується зростання на 7,2% в порівнянні з 2020 роком.

На жаль, повільний темп міжнародної торговельної діяльності також відображає ефективність вітчизняних економік, що означає втрачену можливість щодо державних доходів, особливо в країнах, що розвиваються. Вплив кризи на торгівлю різко відрізнявся в різних регіонах: порівняно помірне зниження обсягів торгівлі в Азії та посилення скорочень в Європі та Північній Америці. Хоча прогноз торгівлі СОТ охоплює лише торгівлю товарами, сектор послуг також зазнав серйозних ударів від COVID-19. За підрахунками СОТ, обсяг цієї торгівлі впав приблизно на 27% під час пандемії, причому найбільше постраждали сектори подорожей та транспорту, які є важливими джерелами експорту для країн з низьким рівнем доходу [5].

Тому вкрай важливо відновлювати міжнародні торговельні потоки. Це вимагає посиленої координації між секторами та країнами для відновлення довіри бізнесу, стимулювання попиту та прискорення економічного відновлення. Поки що це відбувається, нам потрібно закласти основи для сильного, стійкого та соціально-всеохоплюючого відновлення. Глобальний спалах COVID-19 та заходи стримування, розгорнуті урядами, мають серйозні наслідки для світової економіки [3].

Так, наприклад, Китай вперше розпочав серію торговельних блокувань в кінці січня 2020 року. Уряд доклав значних зусиль для боротьби з вірусом та розподілу медичних ресурсів. Хоча офіційних обмежень на експорт не зафіксовано, експорт ключового обладнання зменшився.

Тим часом загальні обмеження закрили багато заводів, що саме по собі мало великий вплив на глобальні та регіональні ланцюги поставок. У міру поширення вірусу на Іран посилювались обмеження в Європі та США. Заходи, явно пов'язані з торгівлею, контролюються СОТ та іншими приватними організаціями. Обмежувальний елемент, як правило, націлений на експорт ключового обладнання. Навіть всередині ЄС такі держави, як Франція та Німеччина спочатку заборонив експорт ключових матеріалів навіть до інших держав-членів. Інші країни (наприклад, Колумбія та Білорусія) також перейшли до державного втручання та контролю експорту продуктів харчування, оскільки питання продовольчої безпеки стали не аби-як актуальними. Загалом, станом на 4 червня 2020 р. було здійснено 285 заходів, як зазначає Міжнародний торговий центр, 151 з яких був обмежувальним, а 134 лібералізуючими. Таким чином, вплив, пандемії COVID-19, якщо його розуміти з точки зору заходів торговельної політики – неоднозначний. Однак, не можна заперечувати той факт, що роль держави як економічного суб'єкта останньої інстанції виправдала себе [10]. Однак, більшість держав навіть в епоху пост-COVID-19 вбачають у торговельній інтеграції рушій для відновлення економіки. Так, наприклад, посилення інтеграції у регіоні Близького Сходу та Північної Африки та збільшення обсягів торгівлі з іншими країнами світу, згідно з доповіддю Світового банку – матимуть вирішальне значення для зниження рівня бідності, розширення можливостей бідних та активізації економічного зростання в епоху пост-COVID [9]. У звіті під назвою «Торгуємо разом: відродження регіональної інтеграції Близького Сходу та Північної Африки в епоху пост-ковід» викладається вичерпна картина економічної ситуації на Близькому Сході за півроку пандемії COVID-19. Відображено стійкі наслідки подвійних економічних потрясінь від розповсюдження коронавірусу та обвалу цін на нафту, а також зазначені рекомендації щодо зміни політики та здійснення необхідних реформ для побудови нових інтеграційних рамок у регіоні [8]. У деяких випадках криза спонукала до амбіцій посилити торговельну інтеграцію на регіональному рівні з точки зору регіональних ланцюгів поставок. Наприклад, АСЕАН заявив про мету «зберегти зв'язок ланцюгів поставок», а також «зміцнити регіональні ланцюги поставок». Спостерігачі закликали використати момент для переходу інтеграції в Азії за межі парадигм вільної торгівлі, але не

пропонуючи деталей, як це можна зробити. Тож, виходячи з вище зазначеного достатньо цікавим та актуальним буде побудова прогнозу динаміки розвитку торговельної інтеграції та відкритості економік на основі методу лінійної регресії, рівняння якої має вигляд (формула 1)

$$Y = aX + b \quad (1)$$

де коефіцієнт a розраховується (формула 2):

$$a = Y_{сер.} - bX_{сер.} \quad (2)$$

коефіцієнт b розраховується (формула 3):

$$b = \frac{\sum(X - X_{сер.}) \times (Y - Y_{сер.})}{\sum(x - x_{сер.})^2} \quad (3)$$

Де $Y_{сер.}$ та $X_{сер.}$ – середнє арифметичне чисел з вибірок відомих значень Y та X відповідно.

Оптимістичний та песимістичний прогнози були розраховані в Excel на основі потрійного експоненціального згладжування. На базі отриманих результатів побудовано діаграму прогнозу динаміки розвитку інтеграційних процесів на основі кількості укладених РТУ (рис.2) та прогноз щодо подальшого рівня відкритості економік (рис. 3).

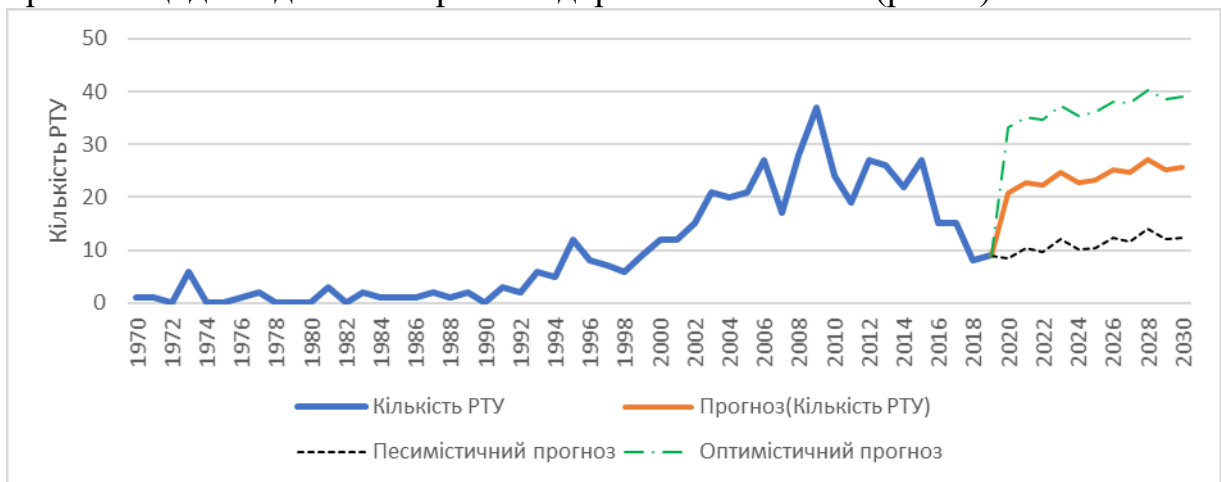

Рис. 2. Прогноз динаміки кількості укладених регіональних торговельних угод на рік, 1970-2030 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Все ж таки пандемія COVID-19 на ряду з іншими геоекономічними проблемами можуть в епоху пост- COVID 19 знизити кількість укладань РТУ. Однак, згідно з оптимістичним прогнозом, все ж існує вірогідність не лише досягнення рівня укладання угод до пандемічного періоду, а й перевищити його, починаючи з 2022-2023 рр. Все залежить від колективного прагнення країн світу відновити власні торговельні потоки

та від того на скільки швидко буде проведено вакцинацію і зупинено пандемію. Результати прогнозу динаміки рівня відкритості економік, також, говорять про відносно швидке відновлення, за сприятливих умов, починаючи з 2021 р. (рис. 3).

Рис. 3. Прогноз динаміки рівня відкритості економік, 1970-2030 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [11, 4, 6].

Отже, не дивлячись на те, що пандемія COVID 19, поставила виклик основним постулатам неолібералізму, епоха пост-COVID 19, відповідно до прогнозів міжнародних організацій та власних розрахунків, буде характеризуватись відновленням міжнародної торгівлі, зокрема і в межах інтеграційних об'єднань, не дивлячись на протекціоністські настрої.

Висновки. Серед основних тенденцій розвитку торговельної інтеграції в умовах COVID-19 можна виділити з одного боку посилення протекціоністських заходів, навіть в межах інтеграційних блоків з іншого посилену інтенсифікацію регіональних торговельних відносин спрямовану на відновлення економічного зростання, зміцнення ланцюгів поставок, консолідації у подоланні наслідків пандемії. Більше того, згідно з прогнозами міжнародних організацій та власних проведених розрахунків, починаючи з 2021-2022 рр., обсяги світового експорту, світового валового внутрішнього продукту почнуть поступово зростати, ступінь відкритості економіки вийде на рівень до-пандемічного періоду, кількість укладених регіональних торговельних угод також буде поступово зростати. Залишається відкритим питання з приводу трансформації форм міжнародної торговельної інтеграції, які можуть бути спричинені наслідками COVID 19.

Бібліографічний список.

1. Bhagwati J.A. Panagariya The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends. *American Economic Review*. 1996. Vol. 86 (2). P. 82—87.
2. Bilal S. Why Regionalism May Increase the Demand for Trade Protection / S. Bilal // *Journal of Economic Integration*. — 1998. — Vol. 13 (1). — P. 30—61
3. COVID-19: Global trade value chains, taxation and recovery *UNCTAD*: веб-сайт URL: <https://unctad.org/news/covid-19-global-trade-value-chains-taxation-and-recovery>
4. Exports of goods and services (current US\$). *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/>
5. Frequently asked questions: The WTO and COVID-19 *WTO*: веб-сайт URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/faqcovid19_e.htm#collapse0
6. GDP (current US\$) *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/>
7. Grosso M.G. Regional Integration: Observed Trade and Other Economic Effects. *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*, October 2001. URL: <http://www.oecd.org/trade/>.
8. MENA Economic Update: Trading Together — Reviving Middle East and North Africa Regional Integration in the Post-COVID Era. *The World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/mena/publication/mena-economic-update-trading-together-reviving-middle-east-and-north-africa-regional-integration-in-the-post-covid-era>
9. MENA: Trade and Regional Integration are Critical to Economic Recovery in the Post-Covid Era. *The World Bank* : веб-сайт URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/19/mena-trade-and-regional-integration-are-critical-to-economic-recovery-in-the-post-covid-era>
10. P. Holden Regional Integration and Trade in the Era of COVID19: A First Look *UNU-CRIS. WORKING PAPER SERIES*. URL: <https://cris.unu.edu/sites/cris.unu.edu/files/WP20.3%20-%20Holden.pdf>
11. Regional trade agreements Database. *WTO*: веб-сайт URL: <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>
12. Гордєєва Т. Ф. Інтенсивність міжнародної торгівлі як індикатор ступеня міжнародної торговельної інтеграції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 27(1). С. 27–32.
13. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція : монографія. Київ : Національний підручник, 2008. 220 с.

14. Т. М. Циганкова, А.О. Олефір, О.А. Фурсова Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 600 с

15. Чужиков В.І. Міжнародна регіональна економічна інтеграція. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія : у 2-х т. Т. 2 за ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. Київ : КНЕУ, 2006. С. 40–79.

16. Рябуха М.С. Конкуренція як категорія ринкових відносин та конкурентоспроможність як предмет наукових досліджень / М.С. Рябуха, А.Є. Циборіна // Вісник ХНАУ. Серія: економіка АПК і природокористування. – Харків: ХНАУ 6(2007): 96-100

17. Пономарьова М.С. Умови регулювання вертикально інтегрованих підприємницьких структур агробізнесу: макро-, мезо-, мікрорівні / М.С. Пономарьова, О.В. Аксьонова // Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки» : зб. наук. пр. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків : ХНАУ, 2019. – №3. – С. 391-401.

18. Пономарьова М. С. Інструменти маркетингу в умовах зростання конкурентних переваг агробізнесу / М. С. Пономарьова, Н. О. Єфремова, О. П. Нагорнюк // Вісник ХНАУ. Серія Економічні науки. № 1. 2018. - С. 247-256

19. Судомир С.М. Формування результативної системи управління ризиками соціально-економічних систем // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”- 2018 - № 1. - С. 149. 18.

References

1. Bhagwati J. A. (1996) Panagariya The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends. *American Economic Review*. Vol. 86 (2). P. 82—87.

2. Bilal S. (1998) Why Regionalism May Increase the Demand for Trade Protection / S. Bilal // *Journal of Economic Integration*. Vol. 13 (1). P. 30-61

3. COVID-19: Global trade value chains, taxation and recovery. *UNCTAD*: website URL: <https://unctad.org/news/covid-19-global-trade-value-chains-taxation-and-recovery>

4. Exports of goods and services (current US \$). *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/>

5. Frequently asked questions: The WTO and COVID-19. *WTO*: website URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/faqcovid19_e.htm#collapse0

6. GDP (current US \$). *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/>

7. Grosso M.G. (2001) Regional Integration: Observed Trade and Other Economic Effects. *Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)*. URL: <http://www.oecd.org/trade/>.

8. MENA: Economic Update: Trading Together - Reviving Middle East and North Africa Regional Integration in the Post-COVID Era. *The World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/mena/publication/mena-economic-update-trading-together-reviving-middle-east-and-north-africa-regional-integration-in-the-post-covid-era>

9. MENA: Trade and Regional Integration are Critical to Economic Recovery in the Post-Covid Era (2020). *The World Bank*: website URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/19/mena-trade-and-regional-integration-are-critical-to-economic-recovery-in-the-post-covid-era>

10. P. Holden Regional Integration and Trade in the Era of COVID19: A First Look *UNU-CRIS. WORKING PAPER SERIES*. URL: <https://cris.unu.edu/sites/cris.unu.edu/files/WP20.3%20-%20Holden.pdf>

11. Regional trade agreements Database. *WTO*: Website URL: <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>

12. Gordeeva T.F. (2017) Intensity of international trade as an indicator of the degree of international trade integration. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. Vip. 27 (1). Pp. 27–32.

13. Lukyanenko D.G. (2008) Global economic integration: a monograph. Kyiv: National Textbook. 220 p.

14. T.M Tsigankova, A.O Olefir, O.A Fursova (2003) Global Trading System: Development of WTO Institutions, Rules, Instruments: Monograph. Kyiv: KNEU. 600 p

15. Chuzhikov V. (2006). International regional economic integration. Management of international competitiveness in the context of globalization of economic development: monograph: in 2 vols. Vol. 2, ed. D.G. Lukyanenko, A.M. Lieutenant. Kyiv: KNEU, S. 40–79

16. Ryabukha M.S.(2007). Competition as a category of market relations and competitiveness as a subject of scientific research / MS Рябуха, А.Є. Tsitsorina // Bulletin of KhNAU. Series: economics of agro-industrial complex and nature management. - Kharkiv: KhNAU 6: 96-100

17. Ponomareva M.S. (2019). Conditions of regulation of vertically integrated business structures of agribusiness: macro-, meso-, micro-levels / M.S. Ponomareva, O.V. Aksonova // Bulletin of KhNAU. Series "Economic Sciences": Coll. Science. pr./Hark. nat. agrarian. Univ. V.V. Dokuchaeva. - Kharkiv: KhNAU, №3. - P. 391-401.

18. Ponomareva M.S. (2018). Tools of marketing in the conditions of growth of competitive advantages of agribusiness / MS Ponomareva, NO Efremova, OP Nagornyuk // Visnyk of KhNAU. Economic Sciences Series. № 1. - P. 247-256

19. Sudomir S.M. (2018). Formation of an effective risk management system of socio-economic systems // Bulletin of KhNAU. V.V. Dokuchaeva. Series "Economic Sciences". № 1. - P. 149. 18.

L. Lyskova, Filimonov Yu. Dynamics of trade integration development in the conditions of the covid-19 pandemic. The article analyzes the key trends in the development of trade integration in the context of COVID-19. The structure and dynamics of concluding regional trade agreements as one of the indicators of the development of international trade and integration processes are analyzed. The degree of openness of economies and its dynamics are determined. The number of restrictive and liberalizing trade policy measures implemented by countries during the COVID-19 pandemic has been identified. It examines how the pandemic has affected trade policy change within existing integration associations and some countries around the world (for example, ASEAN, the EU, the Middle East and North Africa, China, Colombia and Belarus). The consequences of the COVID-19 pandemic, namely the closure of borders, the cessation of interstate transport links, and a sharp drop in world exports (including services), have provoked serious discussions about further liberalization of international trade and globalization.

Definitely fell the pandemic on international trade. The forecast of some key indicators of the development of trade integration in the post-COVID-19 era has been made. Among the main trends in trade integration in the context of COVID-19 can be identified on the one hand strengthening protectionist measures, even within the integration blocs on the other enhanced regional trade relations aimed at restoring economic growth, strengthening supply chains, consolidation in overcoming the effects of the pandemic. Moreover, according to the forecasts of international organizations and their own calculations, starting from 2021-2022, world exports, world gross domestic product will begin to grow gradually, the degree of openness of the economy will reach pre-pandemic levels, the number of concluded regional trade agreements will gradually increase. The question of the transformation of the forms of international trade integration that may be caused by the consequences of COVID remains open 19.

Keywords: trade integration, regional trade agreements; pandemic COVID-19 international trade, the degree of openness of economies.

Стаття надійшла до редакції: 15.11.2020 р.